

Võimust Eesti noorte silme läbi

Velli Parts (RiTo 13), Mainori Kõrgkooli psühholoogialektor

Noorte meelest on Eestis kõige rohkem võimu riigil ja eliidil. Sellele vastandatakse autoriteedi võim, mille positiivset hindamist võib tõlgendada kui arusaama ideaalsest võimust, mida ollakse valmis aktsepteerima.

Ükskõik millises kontekstis sõna võim ka ei kasutata, eeldame, et nii kõneleja kui ka kuulaja-lugeja teavad, millest räägitakse, sest võim tundub olevat mõiste, mille sisu on enesestmõistetavalt selge kõigile. Paraku on võimu defineerimine osutunud keerulisemaks, kui arvati. Siiani pole suudetud võimu määratleda nii, et suurem osa teoretikuid sellega rahul oleks. Arvatakse, et me kõik teame väga hästi, mis on võim selle hetkeni, mil meilt seda küsitakse (Bierstadt 1950).

Tundub, et võimu olemust tajutakse üsna ühtemoodi, sest enamikul inimestel ei ole raskusi selle äratundmisega. Kõige üldisemas mõttes tähendab võim omadust, võimet või suutlikkust midagi mõjutada, oma sisemise olemuse jõul midagi ära teha (Harré 1970, 85). Enamiku võimuteoreetikute arvates on võimu puhul tegu kellegi või millegi mõjutamisega (Hamilton 1977). Mõjule lisaks on võim lahutamatult seotud mõistetega vahendid, autoriteet, otsuste tegemine ja kontroll. Neist kas või ühe puudumine muudab võimu olemasolu küsitavaks. See tähendab, et need tunnused iseloomustavad võimu kogumis, vastastikku põimunud tervikuna (Hazak 2001).

Mõju muutub võimuks, kui mõjuallikas viib mõjutatava objekti seisundisse, kus see hakkab tunnetama allika impulsse sedavõrd, et tegutseb mõjuallika tahte järgi, kuigi tal on võimalik talitada ka teisiti. Subjekt kasutab oma mõju avaldamiseks mitmesuguseid vahendeid – võimalusi ja tingimusi, võtteid, meetodeid ja tegevusvorme.

Avalik ja varjatud võim

Samuel B. Bacharach ja Edward J. Lawler eristavad võimu mõiste puhul vormi ja sisu (Bacharach, Lawler 1981, 31–34). Võimu kolm vormimõõdet on suhe, sõltuvus ja sanktsioonid, s.t võimu võib käsitleda kui suhtlemisviisi, kus üks toimija püüab suunata teist, nende vahel on sõltuvussuhe ning suhte osapooltel on teineteise mõjutamiseks kasutada erinevad sanktsioonid (tasud, karistused või nendega manipuleerimine). Selline suhtevorm võib avalduda erineva sisu raames. Näiteks autoriteedil põhineva võimusuhte puhul (autoriteet on võimu sisuline mõõde) erineb suhte, sõltuvuse ja sanktsioonide iseloom füüsilise jõu kasutamise võimalusel baseeruvast mõjusuhtest.

Kuigi võimu võtmekomponentide suhtes ollakse ühel meelel, on võimu analüüsida keeruline (Rorty 1992). Esiteks on võim nii avalik kui ka varjatud (nt inimesed annavad poliitikuile võimu nende poolt hääletades; samal ajal kindlustab poliitikute kui domineeriva grupi võimu parteide varjatud võim ühiskonnas). Teisisõnu, avalik võim on tihti tagatud võimulolijate varjatud võimuga. Teiseks teostatakse võimu alati vastastikuste jõudude väljas, sest ei ole olemas absoluutset võimu. Kellelgi on võim alati ja ainult kellegi teise võimu puudumisega

võrreldes. Kolmandaks on võim vaataja silmades ehk võimu puudumist kogetakse ilmekamalt kui võimu omamist, seetõttu subjektiivne võimutunne ei ole adekvaatne võimu analüüsimiseks (üldiselt ollakse vähem teadlik enda võimust kui meid piiravatest asjadest ja sellest, kuidas ise teiste võimu piiratakse). Neljandaks on võim tihti nähtamatu, sest kõige võimsam võim on suutlikkus reaalsust defineerida: mõjutada, kujundada või määrata indiviidide võimalikke soove, s.o mõtete kontroll, mis võtab erinevaid vorme info kontrollimise ja sotsialiseerimise protsessi kaudu. Sotsiaalsed, majanduslikud, poliitilised jms struktuurid kujundavad eri gruppide huve, samal ajal kui grupid, kellega inimene on seotud, mõjutavad individuaalse võimu ulatust ja tugevust. Tegevuse institutsionaalsest struktureeritusest ei ole inimesed enamasti teadlikud, s.t nad ei tea, kuidas sotsiaalsed ja majanduslikud struktuurid on siduvaks lüliks võimu teostavate jõudude vahel, võimaldades või piirates inimeste huve ja nende rahuldamist. Grupid ja struktuurid isenesest ei piira ega suuna, kuid määrates mõjuvõimu suuna ja juurdepääsu informatsioonile, kaupadele ja teenustele, suunavad ja piiravad need indiviidide võimalikke valikuid. Kuna tegemist ei ole millegi tajutavaga, on nende mõju palju raskem märgata ja reformida kui kindlaid opositsioonijõude.

Kuidas rääkida võimust

Senised võimukäsitlused võib jagada kaheks: püüe võimu olemuses selgusele jõuda ehk defineeriv lähenemine ning tüpoloogiad, mis keskenduvad erinevaile võimu lähtekohtadele (sunnid, hüvitiste, positsiooni, teadmiste, eeskuju ja informatsiooni võim). On arutletud ka selle üle, kas teha vahet võimu variantide vahel (nt sakslased eristavad *Macht*'i kui sunni jõudu ja *Kraft*'i kui oskuste ja intelligentsuse jõudu) (Rorty 1992) ja mitte rääkida võimust ainsuses (Hillmann 1995), sest mõistmaks võimu ja selle komponente tuleb jõuda omavahel tihedalt seotud kujutluste-mõisteteni, nagu kontroll, prestiiž, ambitsioon, karisma, autoriteet, mõju, eestvedamine, ambitsioonid.

Üks võimalus on käsitleda võimu kui sotsiaalset representatsiooni – mingile grupile omaseid mõistete, väärtuste ja tegevuste süsteeme (Moscovici 1973, xiii), mis mõjutavad inimeste mõtlemise ja käitumise viise. Kõige üldisemalt võetuna on sotsiaalsed representatsioonid suhtlemise käigus loodud ja tänapäeval üha enam meedia vahendatud sotsiaalse mõtte vormid, mis on orienteeritud meid ümbritseva maailma mõistmisele ja toimetulekule. Need vormid osutavad inimeste ühistele teadmistele, uskumustele ning arusaamadele sotsiaalsete nähtuste kohta nn tervele mõistusele tuginedes. Seega on need tegelikkuse tõlgendamise viisid, mis struktureerivad informatsiooni ja uskumusi oluliste nähtuste kohta inimeste elus, samal ajal kujundades seda, kuidas me mingist objektist mõtleme ja räägime (Moscovici 1988, 2001a).

Sotsiaalsete gruppide representatsioonid nähtuste-objektide kohta varieeruvad, sest gruppide elutingimused piiravad ja piiritlevad grupi liikmete kogemuste välja. Kuna grupid ei ela kunagi isolatsioonis, on nad vastastikku taustaks, mille suhtes saab gruppi eristada (Jovchelovitch 1996; Wagner *et al.* 1999).

Kolm uuringut

Artikli autor korraldas oma magistritöö raames 2001. aasta kevadel ja sügisel kaks uuringut, küsitledes Tallinna erinevate koolide õppureid, ning kolmanda, kordusuuringu 2004. aasta veebruaris, küsitledes samade koolide õppureid, et hinnata representatsiooni püsivust ja muutumist.

Empiiriliste uuringute eesmärk oli kirjeldada Eesti noorte arusaama võimust sotsiaalsete representatsioonide teooriast lähtudes, s.t selgitada välja representatiivne väli ning jõuda representatsiooni tuumikideedeni. Esimese uuringu (2001. aasta kevadel) eesmärk oli kaardistada võimuga seotud representatiivne väli ehk arusaamad, kujutlused, mõisted ja seletused objekti kohta, toetudes grupiliikmete subjektiivsetele tähendustele, mis osundavad laiemas koosluses käibivale tähenduste süsteemile. Et välja tuua vastajate spontaansed vastused, mis esindavad harjumuspäraseid igapäevasuhtluses tarvitatavaid mõtteid, kasutati sõnaassotsiatsiooni meetodit. Uuringus osales 213 inimest, neist 67 mehed. 70% vastanuist olid üliõpilased (Tallinna Ülikool, Tallinna Majanduskool, Eesti Hotelli- ja Turismimajanduse Erakool) vanuses 18–23 aastat. 10 üliõpilast oli vene rahvusest, ülejäänud eestlased. 30% valimist moodustas mugavusvalim eri elualade valdavalt kõrgharidusega esindajaist vanuses 24–63 aastat (keskmine vanus 28,1 aastat).

Teise uuringu (2001. aasta sügisel) eesmärk oli kontrollida esimese tulemuste analüüsi (kategooriate süsteemi) kehtivust ning analüüsida representatsiooni nii, et see hõlmaks refleksiooni (hinnanguskaala kasutamist). Kahe perspektiivi (vabad assotsiatsioonid ja hinnanguskaala) kombineerimine võimaldab kindlaks teha ja eristada suhteliselt stabiilseid ja muutlikke representatsiooni osi, samuti tuum- ja perifeerseid komponente. Vastas 125 Tallinna Ülikooli ja Tallinna Majanduskooli üliõpilast ning 76 Väike-Õismäe gümnaasiumi õpilast. Mehi oli valimis kokku 81. Vastanute vanus jäi vahemikku 15–33 aastat (keskmine vanus 19 aastat).

2004. aasta veebruaris viidi samamoodi läbi kordusuuring hindamiseks, kui püsivad või muutuvad on tulemused. Uuringus osales 181 eelmainitud koolide õpilast, neist 91 gümnaasiumiõpilased (mehi kokku 43). Vastanute vanus oli vahemikus 14–45 aastat (keskmine vanus 19,6 aastat; standardhälve 4,64, näitab vastuste hajuvust keskmisest).

Mis seostub võimuga

Sõnaassotsiatsioonide uuringus paluti vastajal kirjutada kümme sõna või fraasi, mis tema jaoks võimuga seostub. Kokku laekus 1500 vastust, millest 45,5% olid sarnased (s.t semantiliselt lähedased, osundades samale asjale erineva sõnaga). Võimu kirjeldavate sõnade ja väljendite tähendusväli grupeeriti sisulist sarnasust aluseks võttes (nt sõda, viha, terror kui agressiivust väljendavad sõnad; käskimine, keelamine kui domineerimist väljendavad) järgmistesse kategooriatesse (vt tabel 1).

Tabel 1. Võimurepresentatsiooni semantilise välja kategooriad

Kategooria	N	%	Kategooria	N	%
I. DOMINEERIMINE	532	35,5	Rumalus	10	
Domineerimine ja üleolek	244		III. AUTORITEET ja MÕJUKUS	176	12
Jõud (sh sund)	96		Positsioon	64	
Agressiivsus ja vägivald	89		Mõjukus (sh tuntus, tutvused)		
Võimu kuritarvitamine	31		Autoriteet ja lugupidamine	27	
Kontroll ja distsipliin	20		Vabadus ja võimlaused	25	
Otsustamine	18		Kohustused ja vastutus	36	
Õigus-ebaõigus	21		IV. RAHA	163	11
Konfliktid-tüli-võitlus	13		V. RIIK ja POLIITIKA	108	7
II. VÕIMUPERSOON	261	17,5	VI. MUU	254	17
Isikuomadused	102		Sugu ja vanus	16	
Enda maksmapanek	57		Informatsioon ja meedia	16	
Egoism	39		Varia	222	
Arukus, asjatundlikkus	36		Kokku	1494	100
Võimuiha	17				

Nagu näha, moodustab suurima kategooria (üle kolmandiku kõigist assotsiatsioonidest) kellegi üle domineerimisega ehk võimuga seonduv, kus indiviidil on oma positsiooni tõttu (ülemus, vanem, õpetaja) õigus käsutada, otsuseid teha, kontrollida ja korda nõuda ning vajadusel kasutada jõudu, vägivalda või sundi, et tagada võimu teostajast sõltuvate isikute nõusolek. Väljendid nagu “kel jõud (võim), sel õigus”, “tee, mida ma ütlesin!” “tantsige nüüd minu pilli järgi!”, samuti keelamine ja käskimine-kuuletumine grupeeriti domineerimise ning üleoleku alamkategooriasse, kus ühe võim tähendab teise inimese võimetust.

Õigus üleolekuks tuleneb noorte arvates eelkõige sotsiaalsest rollist ning alluva roll (selle sunnitud omaksvõtt) ei tundu paljudele õiglane olevat. Märkimisväärselt palju seostati võimu jõudu ja sundi ning agressiivsust ja vägivalda kirjeldavate sõnadega (sealhulgas alandamine,

omavoli, hirm, kurjus, sõda, terror). Võimu kuritarvitamise alla paigutuvad võimu enda huvides ärakasutamisele (omakasu, silmakirjalikkus) lisaks altkäemaksud, korrupsioon, mahhinatsioonid ja pettused ning võimu pähelöömine. Võimu(võitluse) või hierarhiliste suhete pinnal on ka konfliktide ja võitluse teema ootuspärane.

Võimupersoon on suuruselt teine kategooria, kus enese maksmapaneku, egoismi ja tarkuse kõrval rõhutatakse võimuiha ja võimu nautimist ning harimatust–nõmedust. Väljatoodud isikuomaduste hulgas on rohkem negatiivseid kui positiivseid kirjeldusi (pealiskaudne, ülbe, ükskõikne, edev, labane *versus* karismaatiline, järjekindel). Et võim seostub autoriteedi ja lugupidamise, mõjukuse ja raha ning riigi ja poliitikaga, on samuti ootuspärane. Mõjuvõim tuleneb (ameti)positsioonist ja seostub privileegide, prestiiži, kuulsuse–tähelepanu, sidemete ja tutvuste ning ka ambitsioonidega. Võimu seos kohustuste ja vastutusega viitab ilmselt ootustele, mis inimestel võimuinstitutsioonide ja –persoonide suhtes on.

Üldmuljes jääb representatiivsel väljal valjemini kõlama negatiivne toon, kus iseennast tajutakse olevat pigem alamal positsioonil ning võimu omajatena ja otsustajatena nähakse kedagi teist. Võimu omavat inimest portreeritakse pigem negatiivsetes kui positiivsetes värvides. Kuigi mitmel korral seostatakse võimu rumaluse ja harimatusega, on paralleelselt käibel ka mõistuse ja asjatundlikkuse haakumine võimuga. Veidi üllatavana tundub, et majandust ja äri(tegevust) otseselt võimuga ei seostata.

Neli tuumikideed

Esimese uuringu tulemustest valiti 118 sõna, mida 2001. aasta novembris ja 2004. aasta veebruaris paluti noortel hinnata lähtuvalt sellest, kuidas iga sõna seostub võimuga skaalal ühest kuueni (1 – väga halvasti; 6 – väga hästi). Hinnatud sõnade pingerida keskväärtuste alusel järjestatuna osutus mõlemal uuringuetapil üsna sarnaseks, kuigi 2004. aastal on hinnangute keskväärtused keskmiselt pisut madalamad. Mõlemal korral seostavad vastajategrupid võimuga kõige enam raha, positsiooni, juhtimist, tutvusi, valitsust, poliitikat ja materiaalselt heaolu (esikümnes). Pingerea lõppu jäävad harimatus, alaväärsuskompleks, viha, ükskõiksus, ka suuremeelsus ja kuritegevus, mille keskmine hinne on alla 3,5 ning jäetakse edasisest analüüsist välja kui selle grupi jaoks võimuga mitteseostuvad sõnad. Oluliselt olid langenud hinnangud järgmistele representatsiooni elementidele, mida 2004. aastal hinnati 2001. aastaga võrreldes vähem võimuga seostuvaks: korrupsioon, karjerism, agressiivsus, edumeelsus, enese maksmapanek, politsei, mahhinatsioonid, tugevus, kriitika, maffia, võitlus, jõud ja tarkus. Ainult enesekeskuse elemendi puhul oli 2004. aastal keskmine hinne tõusnud (hinnangute muutus oli keskmiselt 0,3 punkti; $p < 0,05$).

Tabel 2. Võimurepresentatsiooni elementide pingerea algus keskväärtuste alusel järjestatuna

Jrk	Element	2001	Jrk	Element	2004
1	raha	5,27	1	raha	5,29
2	positsioon	5,14	2	juhtimine	5,08
3	juhtimine	5,10	3	positsioon	5,07
4	tutvused	5,01	4	tutvused	5,06
5	enese maksmapanek	5,00	5	valitsus	4,96
6	valitsus	5,00	6	hea ametikoht	4,95
7	rikkus	4,99	7	materiaalne heaolu	4,93
8	poliitika	4,95	8	otsustamine	4,92
9	materiaalne heaolu	4,94	9	tuntus	4,90
10	privileegid	4,93	10	poliitika	4,89
11	hea ametikoht	4,93	11	rikkus	4,89
12	jõukus	4,91	12	jõukus	4,88
13	otsustamine	4,90	13	staatus	4,81
14	ideede elluviimise võimlaus	4,86	14	eliit	4,79
15	domineerimine	4,84	15	privileegid	4,76

Representatsiooni struktuuri (komponentide) väljaselgitamiseks kasutati peakomponentide analüüsi, kus elemendid taandatakse nende ühisosa kirjeldades väiksemaks arvaks tunnusteks, mis osundavad mingitele üldisematele fenomenidele. Neljakomponendiline lahend oli sobilik nii sisulise interpretatsiooni kui ka statistiliste kriteeriumide poolest. Esimesse komponenti laadunud sõnad seostavad võimu kuritarvituste (ärakasutamine, altkäemaks, mahhinatsioonid), manipuleerimise (silma kirjalikkus, kavalus, pettused), mitmesuguste mõjutusvahenditega (sund), üleolekuga teiste arvel (karistamatus, omavoli) ja ressursidega (tutvused, raha, positsioon). Tervikuna kirjeldab see komponent sunni ja hüvitiste võimu (mis on võimu sanktsioneeriv aspekt) koos võimu pahupoolega (kui mõjutusvahendit).

Teise komponenti laadusid valdavalt arukusele ja teadmistele osundavad (mõistus, intelligentsus, asjatundlikkus) ja positiivseid isikuomadusi kirjeldavad sõnad nagu töökus,

Julgus, enesekindlus ja –teadlikkus, tahtejõud, autoriteet, edumeelsus ja otsekohesus, ka kohustused ja vastutus, kord ja lugupidamine. Teist komponenti võib seega kirjeldada tarkuse ja arukuse ning isikuomaduste kombinatsioonina, mis sisuliselt viitab autoriteedi aluseks olevale ekspert- ja eeskuju võimule (soovile olla nt karismaatilise juhi sarnane).

Kolmanda komponendi moodustab riik (valitsus, Riigikogu, president, politsei, sõjavägi, poliitika, bürokraatia) ja neljanda eliit (staatus, eliit, prestiiž, privileegid, materiaalne heaolu). Kokkuvõttes saab noorte võimurepresentatsiooni selle analüüsi alusel taandada neljale tuumikideele: sanktsioonid ja kuritarvitused, autoriteet, riik, eliit, mille ümber koonduvad representatsiooni elemendid ja mis on n-ö võti võimuga seotud ideede lahtimõtestamisel.

Kaks vastanduvat teemat

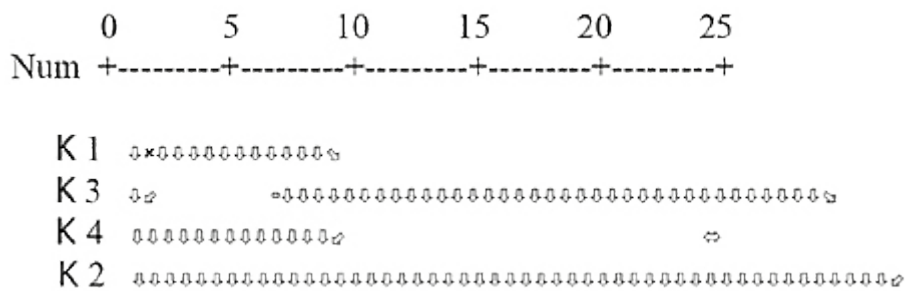
Faktorlahendi alusel moodustati uued tunnused (summeerides faktori moodustanud elementide keskmised väärtused), mis võimaldavad representatsiooni komponente omavahel võrrelda. Nagu näha tabelist 3, on mõlema uuringuetapi lõikes kõige kõrgema keskmise hinde saanud eliit, järgnevad riik, autoriteet ning mõjutamine ja kuritarvitused. Samal ajal ei ole hindepallide erinevus suur. Ka on uuringu eri etappidel komponentide keskmised hinded sarnased, välja arvatud mõjutamise ja kuritarvituste osas, mida 2004. aastal seostavad noored võimuga keskmiselt veidi vähem kui 2001. aastal ($p < 0.05$).

Tabel 3. Representatsiooni komponentide keskväärtused

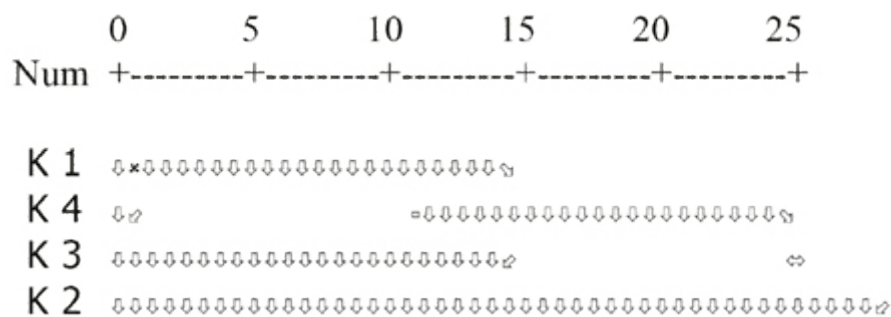
	2001	2004
K1 sanktsioonid ja kuritarvitused	4,41	4,25
K2 autoriteet	4,47	4,42
K3 riik	4,56	4,45
K4 eliit	4,76	4,70

Nagu eespool mainitud, on representatsioonil alati hinnanguline mõõde (meeldiv–mittemeeldiv või negatiivne–positiivne) ning objektide (antud juhul representatsiooni komponentide) klassifitseerimine ei ole kunagi neutraalne, sest see on aluseks arvamuste kujundamisele. Selle väljaselgitamiseks on analüüsitud representatsiooni komponentide omavahelisi seoseid, mida illustreerivad puudiagrammid joonistel 1 ja 2, kus on esmalt üksteisega liidetud kõige tugevamalt seotud komponendid ja järgmisel sammul liidetud seose tugevusest järgmine (n-ö tugevama korrelatsioonitee meetod). Nagu näha, jaguneb võimurepresentatsioon kaheks omavahel sõltumatuks teemaks, kus autoriteedile vastanduvad ülejäänud kolm representatsiooni komponenti, mille omavahelised seosed aga aastati erinevad. (Teemade sõltumatus tähendab selles kontekstis seda, et nõustumine ühe teemaga ei välista nõustumist teise teemaga ja vastupidi.) Komponentidevaheliste kauguste arvutamise aluseks olevate seostekordajate väärtus (Pearsoni r) on toodud tabelis 4.

Joonis 1. Võimurepresentatsiooni komponentide jaotumine teemadeks 2001. aastal

Joonis 2. Võimurepresentatsiooni komponentide jaotumine teemadeks 2004. aastal

Seega võib noorte võimurepresentatsiooni kirjeldada komponentide seostest lähtuvalt kahe teineteisele vastandatud teema kaudu: positiivne võim ehk autoriteet ja negatiivne võim ehk see, millega ei samastuta, mis moodustub ülejäänud kolmest komponendist. Joonistelt nähtub, et 2001. aastaga võrreldes on 2004. aastal vahe representatsiooni negatiivsema ja positiivsema poole vahel veidi vähenenud (vt ka komponentide seostumist diagrammi ülaosas oleval teljel toodud kaugusmõõdu sammu järgi). Seda kinnitab korrelatsioonikordajate võrdlus, kus 2004. aastal on seos autoriteedi (K2) ja riigi (K3) vahel 2001. aastaga võrreldes tugevam. Tervikuna viitab seoste muutumine komponentide vahel uuritava perioodil sellele, et representatsioonid ei ole staatilised, vaid peegeldavad seda, millistena inividid tajuvad muutusi makrosotsiaalses keskkonnas.

Tabel 4. Seosed representatsiooni komponentide vahel

	2001			2004		
	K2	K3	K4	K2	K3	K4
K1	-0,25	0,38	0,33	-0,21	0,22	0,49
K2	1	0,11	0,22	1	0,19	0,23
K3		1	0,25		1	0,32
K4			1			1

Võim on vaataja silmades

Empiirika põhitulemused võib lühidalt kokku võtta järgmiselt: võim seostub Eesti noortele põhiliselt domineerimise, autoriteedi ja positsiooniga kaasnevate hüvede ning mõjukuse, raha ja riigiga. Miks võimu tajutakse eelkõige domineerimisena, on ilmselt seletatav sellega, et sotsiaalse seisundi tõttu (õpilased ja üliõpilased) on noored sageli alluva positsioonil (vanem-laps, õpilane-õpetaja, alluv-ülemus). Selline tõlgendus on kooskõlas Amelie Rorty ideega, et võim on vaataja silmades, seetõttu tajuvad kõige teravamalt võimu need, kes tunnevad seda puuduvat (Rorty 1992).

Samal ajal peegeldab võimu seostamine domineerimise-allumisega ühiskonna ülesehituse põhilisi dimensioone, mis tähendab, et igas ühiskonnas eksisteerib tööjaotus ja sellest tulenev staatuse hierarhia. Seetõttu on ühed inimesed mõjukamad kui teised ülesannete tõttu, mida nad tööjaotuses täidavad, või vahenditega, mida omavad. Seega tuleneb õigus domineerimiseks ehk võimuks kellegi üle n-ö legaliseeritud võimu- ja alluvussuhetest, mis struktureerivad inimeste elu nii kodus ja koolis kui ka tööl, kus suhte ühel osapoolel on õigus otsustada, käske jagada ja kontrollida ning teisel kohustus alluda. Seega tähendab võimu määramine domineerimise-allumisena üksnes teatud interaktsiooni tüüpi ehk osundab võimu kui nähtuse üldisele vormile interaktsiooni konkreetset sisu (nt autoriteedil *versus* füüsilisel jõul ja ähvardustel põhinev interaktsioon) kirjeldamata.

Võimurepresentatsioone, nagu juba märgitud, saab kirjeldada nelja tuumikidee kaudu, milleks on sanktsioonid ja kuritarvitused, autoriteet, riik, eliit. Need ideed annavad edasi noorte arusaama, millise sisuga vorm täidetakse, s.t millised on mõjutusvahendid ja kes neid kasutab. Noored näevad mõjutusvahenditena raha jt materiaalseid vahendeid, ametipositsiooni, tutvusi, mida saab pakkuda tasuta mõjutajale sobiva käitumise eest. Ähvardused, füüsiline vägivald, sund ja vallandamine on negatiivse "hüvitamise" näited, et hoida ära mõjutajale sobimatut tegutsemist.

Võimu korrumppeerumise idee on ilmselt sama vana kui inimkond. Arvestades meedia vahendusel aeg-ajalt avalikkuseni jõudvat teavet juhtide-ametnike seadustega vastuollu minevate või inimeste õiglustunnet riivavate tehingute kohta, on üsna ootuspärane, et kuritarvituste teema on võimu puhul aktuaalne.

Mida nõustatakse aktsepteerima

Riigi ja eliidi ning domineerimise sidumist üheks teemaks võib tõlgendada noorte arusaamana selle kohta, kuidas võim ühiskonnas toimib, s.t kui tegelikku võimu. Teisisõnu, riik ja eliit (viimane osundab võimuga kaasnevatele hüvedele) on need, kellel noored tajuvad Eestis enim mõjuvõimu olevat. Kuigi riigi kui legitiimse võimu esindaja nägemine ühe olulise võimuallikana ei ole üllatav, võib mõelda sellele, miks teised ühiskonna institutsioonid, nagu näiteks majandus ja kultuur, seostuvad noortel tunduvalt vähem võimuga. Rorty ideedele (Rorty 1992) toetudes võib spekuloida, et erinevaid ärihuve esindavate gruppide tegevus riigi mõjutamisel poliitika ja parteide kaudu jääb selle vastajategrupi jaoks võimu (osavalt) varjatud küljeks ning kultuuri Eesti ühiskonnas reaalse mõjujõuna (tollal) ei tajutud.

Autoriteedi võimu positiivseks hindamist võib tõlgendada kui inimeste arusaama ideaalsest võimust, mida ollakse nõus aktsepteerima. Autoriteet tuleneb noorte jaoks ekspert- ja eeskuju võimust ning mõjutusvahend, mida aktsepteeritakse, on selle grupi jaoks teadmised–oskused–asjatundlikkus ning teatavad isikuomadused (kehtestavus, tahtejõud, enesekindlus), millega samastutakse. Dihhotoomiates mõtlemist, mille eesmärk on arvamuste kujundamine ning kus hea vastandatakse halvale (meeldib – ei meeldi jms), on samuti peetud sama vanaks kui inimkonda (Markova 1996). Antud juhul peegeldab võimu jaotamine negatiivseks ja positiivseks pooleks ka vastajategrupi sügavaid arusaamu ühiskonna kohta, milles väärtustatakse rohkem mõjuvõimu üht liiki (autoriteedi võimu) ja suhtutakse negatiivsemalt teistesse (riik, eliit).

Võib oletada, et eelkõige ainult ühe representatsiooni komponendi asetumine n-ö positiivse võimu poolele on tingitud nii riigi kui ka eliidi seostamisest sanktsioonide–kuritarvituste komponendiga. Võib vaielda, kas see on ka päriselt nii või on tegu välismaailma moonutatud peegeldusega inimeste teadvuses. Kui mõelda laialt levinud arusaamadele, mille kohaselt inimesed on poliitikas isikliku kasu eesmärgil ning jõukuse allikana on aktsepteeritud, et “esimene miljon tuleb mustalt”, ei ole tulemused üllatavad. Küsimus on pigem selles, mis on päriselt olemas. Üks võimalik vastus: päriselt on olemas inimeste arusaamad, mille kohta sotsiaalpsühholoogid juba üle aastasaja teavad, et kui miski on inimese jaoks reaalne, siis on see reaalne ka oma tagajärgedes (s.t inimesed toimivad oma arusaamade kohaselt).

Kasutatud kirjandus

Bacharach, S. B., Lawler, E. J. (1981). Power and Politics in Organizations: The Social Psychology of Conflict, Coalitions, and Bargaining. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.

Bierstadt, R. (1950). An Analysis of Social Power. – American Sociological Review, Vol 15, pp 730–738.

Hamilton, M. (1977). An Analysis and Typology of Social Power (Part II). – Philosophy of the Social Sciences, Vol 7 (1), pp 52–65.

Harré, R. (1970). The Principles of Scientific Thinking. Chicago: University of Chicago Press.

Hazak, G. (2001). Politoloogia. Õppevahend. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool.

Hillman, J. (1995). Kinds of Power: A Guide to its Intelligent Uses. New York: Doubleday Publishing Group.

Jovchelovitch, S. (1996). In Defence of Representations. – Journal for the Theory of Social Behaviour, Vol 26(2), pp 121–135

Markova, I. (1996). Towards an Epistemology of Social Representations. – Journal for the Theory of Social Behaviour, Vol 26(2), pp 177–196.

Moscovici, S. (1973). Foreword. – C. Herzlich (ed). *Health and Illness: A social Psychological Analysis*. London: Academic Press.

Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of Social Representations. – R. Farr, S. Moscovici (eds). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp 3–70.

Moscovici, S. (1988). Notes towards a Description of Social Representation. – *European Journal of Social Psychology*, Vol 18, pp 211–250.

Moscovici, S. (1998). Social Consciousness and its History. – *Culture and Psychology*, Vol 4, pp 411–429.

Moscovici, S. (2001a). The Phenomenon of Social Representations. – G. Duveen (ed). *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. New York: New York University Press, pp 18–77.

Moscovici, S. (2001b). The Concept of Themata. – G. Duveen (ed). *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. New York: New York University Press, pp 156–183.

Rorty, A. O. (1992). Power and Powers: A Dialogue between Buff and Rebuff. – T. E. Wartenberg (ed). *Rethinking Power*. New York: State University of New York Press, pp 1–13.

Wagner, W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., Rose, D. (1999). Theory and Method of Social Representations. – *Asian Journal of Social Psychology*, Vol 2(1), pp 95–125.